

ნინო გოქაძე

Nino Gokadze

ს. ჯალალიანცის „მოგზაურობა დიდ სომხეთში“

და მისი ცნობები საქართველოს შესახებ

S. Jalaljants' "Journey to Great Armenia" and his reports
about Georgia

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

საკვანძო სიტყვები: თბილისი, ჯალალიანცი, ისტორია, წყარო, თარგმანი

Keywords: Tbilisi, Jalalians, History, Source, translation

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილი სომეხი მოღვაწე სარგის ჯალალიანცი (1810-1879) ჰასან-ჯალალიანცთა საგვარეულოს წარმომადგენელია. სარგისმა სასულიერო მოღვაწეობა განძასარის მონასტერში დაიწყო, წლების განმავლობაში კი სანაინის მონასტერს წინამძღვრობდა. 1855 წელს ს. ჯალალიანცი ეპისკოპოსად აკურთხეს. იმ დროს, როდესაც ქართლისა და იმერეთის სომხურ ეპარქიას წერსეს V აშტარაკელი მართავდა, სარგისი კონსისტორიის თავმჯდომარე იყო, წერსესის გარდაცვალების შემდეგ კი 1857-1863 წლებში გახდა ქართლისა და იმერეთის სომხური თემის წინამძღოლი. სარგის ჯალალიანცი ცნობილი იყო როგორც ტენდენციური და ხისტი ადამიანი. ის შეუპოვრად ებრძოდა ყველაფერს ახალს და, მათ შორის, წერსესიანის სკოლის რექტორ პ. შანშიანს და მის თანამოაზრეებს. 1863 წელს კონსტანტინეპოლის კათალიკოსმა მათეოს I-მა ს. ჯალალიანცი თანამდებობიდან დაითხოვა და ეს უკანასკნელი იძულებული გახდა სანაინის მონასტერში დაბრუნებულიყო, სადაც 1865 წლამდე დარჩა. 1865-67 წლებში ის ყარაბაღის ეპარქიის წინამძღოლია. ყარაბაღში მოღვაწეობის პერიოდში ს. ჯალალიანცმა განაახლა შუშაში მდებარე ბაღდასარ ჰასან-ჯალალიანცის მიერ აშენებული სანინამძღვრო სახლი, სადაც განათავსა სკოლა და სტამბა. მის სახელთან არის დაკავშირებული წმინდა რიფსიმეს სახელობის ქალწულთა სასულიერო სკოლისათვის ორსართულიანი შენობის აგებაც. ყარაბაღიდან სარგის ჯალალიანცი თბილისში გადმოვიდა და უძღურების მიზეზით ითხოვა წინამძღოლობიდან გათავისუფლება. (Բրիստიანայ Հայաստան, 2002, გვ. 869-870)

როგორც ჩანს, სარგის ჯალალიანცი საკმარისად განსწავლული სასულიერო პირი იყო, რომელმაც თავისი წინაპრების მიერ დაწყებული საქმის გაგრძელება მოინდინა – იმოგზაურა დიდ სომხეთში და თავი მოუყარა დიდძალ ეპიგრაფიკულ და ზეპირი გადმოცემით დაცულ მასალას. სულ მალე თბილისში, წერსესიანის სასულიერო სემინარიის სტამბაში ორ ნაწილად დაიბეჭდა სარგის ჯალალიანცის თხზულება „მოგზაურობა დიდ სომხეთში“. ნაშრომის პირველი ნაწილი 1842 წელს გამოვიდა, მეორე კი – 1858 წელს, სრულიად სომხეთის კათალიკოს, ღმერთის რჩეულ უფალ მათეოსის მამამთავრობისას (1858-1865წწ.).

ზემოაღნიშნული თხზულების მეორე ნაწილის წინასიტყვაობაში ავტორი აღნიშნავს, რომ მისი მიზანი იყო ნაშრომში შეეტანა მის მიერ დიდი სომხეთის ტერიტორიიდან, ანუ „არარატის ველის ქვენიდან“ შეკრებილი წარწერები და ლეგენდები. სარგისის თხზულებაში არ შედის შიდა ქართლისა და კახეთის ძეგლების აღწერა, ქვემო ქართლისა და საქართველოს დედაქალაქ თბილისის მიმართ კი მას ცხოველი ინტერესი გამოუმჟღავნებია. ალბათ, მის მიერ გადმოღებულ ეპიგრაფიკულ მასალაში ბევრი უზუსტობაც იქნება, მაგრამ დღეისათვის ისინი საინტერესო საკვლევეია როგორც წყაროთმცოდნეობითი, ასევე ენობრივ-სტილისტური თვალსაზრისით.

ქვემოთ წარმოგიდგენთ ფრაგმენტს მისი მოგზაურობის ჩანაწერიდან თბილისის შესახებ. (Զալալյանց, 1858, გვ. 58-60)

თვალსაჩინო და მსხვილი სავაჭრო ქალაქია გუგარეთის ოლქში მდინარე მტკვრის სამხრეთ სანაპიროზე. გუგარეთი იყო სომხეთის ოლქი და ჰქონდა ცხრა გავარი, რომლის საზღვარი ჩრდილოეთით აღწევდა მდინარე მტკვარს, რომელიც ეკავათ ქართველებს, ამბობს ხორენაცი, და მოსახლენი მდინარე მტკვრის სამხრეთ მხარისა – ქართველები – იწოდებოდნენ სომხითარებად. ეს არის სამხრეთი – ტერიტორიულად განლაგებულია დაბლობ ადგილას, ჰაერი გამაჯანსაღებელია და წყალი გემრიელი, მიწა – ნოყიერი და ნაყოფიერი. უკან დგას მთაწმინდა, ანუ წმინდა მთა. სახელდებულია ერთი წმინდა კაცის-დავითის მიერ, რომელმაც დააარსა ეკლესია იმ მთის ამაღლებულ ადგილას, მოტივცლებულ და ტრიალ მინდორზე, რომელიც აღმოსავლეთის მხრიდან მოკლებულია მწვანე ბუჩქებსა და მაჩრდილოებელ ხეებს.

სამხრეთიდან ნარიყალას კლდეა, რომელზეც მტკიცე და ძლიერი ციხეა აშენებული სპარსთა ბატონობის ჟამს 379 წელს, განახლებული და გაფართოებულია არაბთა და ქართველთა მიერ. იგი უნინ მგზავრთა მოსასვენებლის დანიშნულებას ასრულებდა, ახლა კი საფანტის საწყობია. ამ კლდის წვეროდან გადმოდის მძლავრი ნაკადი თბილი მინერალური წყლისა, რომელზეც არსებობს რვა აბანო და, როგორც ჩანს, ქალაქის სახელიც თბილი წყლებიდან მომდინარეობს-ქართულად თბილისი. მხოლოდ ერთ ადგილას, მათიანის ხელნაწერში, დაცულია ცნობა, რომ ამ ქალაქს აგროპოლი ეწოდებოდა, შემდეგ ფაიტაკარანი ეწოდა ხის გალავნისა და კოშკის არსებობის გამო, შემდეგ-ტუფხიტი, რადგან სასახლეები და სახლები ერთმანეთზე მიჯრით იყო. ჭეშმარიტებაა თუ არა, ამის მტკიცება არ შემოიძლია.

ქართველთა მეფემ, ვახტანგ გორგასლანმა, 455 წელს თავისი სამეფო ტახტი მცხეთიდან თბილისს გადმოიტანა ქალაქის კარგი გეოგრაფიული მდებარეობისა და გამაგრების გამო. აგრეთვე იმისთვის, რომ უფრო მეტად გაემდიდრებინა იქაურობა და განებრწყინებინა. იმ დღიდან გახდა თბილისი ცნობილი მსხვილი სავაჭრო და სამეფო ქალაქი.

მაგრამ ქალაქის მშვიდობიანი ცხოვრება დიდხანს არ გაგრძელებულა. მას თავს ესხმოდნენ სხვადასხვა მოშურნე მტრები: სპარსელები, ხაზარები, არაბები და თურქები. პირველად ჰონთა მეფე ხაკანი გაერთიანდა ბერძენთა კეისარ ჰერაკლესთან, ალყა შემოარტყეს ქალაქს და ძალ-ღონე არ დაიშურეს, რათა ალევავათ ის პირისაგან მიწისა, როგორც წერს მოსე კალანკატუელი¹:

„ყოველივე ამის შემდეგ, დაიძრა აზვირთებული ნიაღვარი და აბობოქრებული მდინარე [ეს იყო მეფე ხაკანი] ქართველთა ქვეყნის წინაღმდეგ, გარემოიცვებს ნებიერი სავაჭრო და სახელოვანი დიდი ქალაქი თბილისი. როდესაც ამის შესახებ დიდმა კეისარმა ჰერაკლემ შეიტყო, შეკრიბა მთელი თავისი ძლევამოსილი ჯარი, სწრაფად წავიდა და თავის მოკავშირემდე მიაღწია..... ამის შემდეგ იქ სანახავი იყო საცოდაობა იმ ხალხისა, რომელიც ციხე-სიმაგრეში იყო გამოკეტილი. მათ უბედურება უბედურებაზე ემატებოდათ, მაგრამ ჯერ არ დამდგარიყო ის [მიძიმე] ჟამი, რომელიც წინ ელოდათ. [და იყო ამგვარ-

¹ თარგმნისას გამოვიყენეთ მოვსეს კალანკატუაცის ლ. დავლიანიძე-ტატიშვილის თარგმანი (მოვსეს კალანკატუაცი, 1985, გვ. 70-71), კვადრატული ფრჩხილით აღნიშნულია ტექსტისათვის ჯალალანცისეული დაამატებები.

რად:-ჯ.] გაიგო თუ არა ხოსროვმა ორივე დიდი მეფის შეთანხმება ქალაქთან შეხვედრაზე, გარემოცვის [დანყებამდე], დასახმარებლად და ქალაქის დასაცავად სწრაფად გაგზავნა მარჯვე და მამაცი მებრძოლი, თავისი მხედართმთავარი შარჰაპალი. ასევე ათასამდე რჩეული მხედარი თავისი ქეშიკებიდან და კარისმცველებიდან. როდესაც ქალაქის მცხოვრებლებმა გამოგზავნილი მაშველი ძალა იხილეს ძლიერი და გამოცდილი მეომრებით, მეტად გამხნევდნენ და ორივე მეფის დაცინვა დაიწყეს. თუმცა კი ხედავდნენ ჩრდილოეთისა და დასავლეთის ჯარების უთვალავ სიმრავლეს, რომლებიც მთებივით შემოერთყნენ ქალაქს გარშემო. [ახანზარებდა, ძარცვავდა მინას სიუხვისაგან, - ჯ.]. აგრეთვე მათ თან ჰქონდათ ოთხთვლიანი მანქანები და ჰრომაელ ოსტატთა ხელნაკეთი სხვადასხვანაირი საშუალებანი, რომლებიდანაც ზუსტად ისროდნენ და უზარმაზარი ქვებით კედლებს ანგრევდნენ. ასევე ჰქონდათ ლოდებით გატენილი რუმბები, რითაც ქალაქის მხარეს მიმდინარე მტკვარს უკან აბრუნებდნენ და მიმართავდნენ კედლისკენ. მიუხედავად ამისა, მათ არაფრის შეშინებიათ, არცერთი საქმისა, ერთმანეთს ამხნევებდნენ..... [ბოლოს, ჟღერის შემდეგ, - ჯ.] დაიწყეს თავიანთი დაღუპვის ოინის გათამაშება: მოიტანეს ერთი უზარმაზარი გოგრა, ზედ დახატეს ერთი წყრთის სიგრძისა და ამდენივე სიგანის ჰონთა მეფის სახე, თვალ-წამნამის ადგილას დახაზეს მოტეხილი ტოტი, რომლის შემჩნევა არც კი შეიძლებოდა. წვერების ადგილი უტიფრად მოაშიშვლეს, ცხვირის ნესტოები-მტკაველის სიგანე, ხოლო უღვაშებად მეჩხერი თმები [დაუხატეს]. საეჭვოა, რომ მისი ცნობა ვინმეს შეძლებოდა.

აილეს და [ეს გოგრა] დადგეს მათ მოპირდაპირე კედელზე. უყვიროდნენ მის ჯარს და ეუბნებოდნენ: „აი, თქვენი მეფე კეისარი, [აი, თქვენი მეფე სად არის?]-ჯ.]. დაბრუნდით, თაყვანი ეცით მას, ეს ჯებუ ხაკანიო“. აილეს შუბები ხელში და მათ წინ ხვრეტდნენ იმ გოგრას, ასევე დასცინოდნენ და აბუჩად იგდებდნენ მეორე მეფესაც-ბილნსა და მამათმავალს უწოდებდნენ. [თუმცა პირველად ვერ შეძლეს წაერთმიათ ის სპარსელთათვის, მაგრამ შემდეგ დაუკავშირდა იმავე მეფე ხაკანს გასათავისუფლებლად, წინანდელი შეურაცხყოფის გამო შურის საძიებლად. აღმართეს მახვილი ყველაზე, ალყაში მოაქციეს ქალაქი და შეხვდნენ ერთმანეთს გალავნის მხარეს იმ გადაწყვეტილებით, რომ სისხლისგან დაეცალათ მოსახლეობა შიგნით, ამის შემდეგ ამბობს,-ჯ.], „ქალაქის უბედურ მცხოვრებლებს ბნელი ჩრდილი დაეცათ, დაუსუსტდათ სხეულის ნაწილები, ხელებში ღონე გამოეღიათ და დანებდნენ. გალავნიდან უკან დაიხიეს, როგორც მონადირის მახეში გაბმულმა ბელურებმა, ვერავინ შეძლო თავის სახლამდე მიღწევა, რომ საშინელი და სამწუხარო ამბავი მიეტანა თავისი საყვარელი ცოლისთვის, შეებრალეებინა მუცლით შობილი, ანდა ეგრძნობინებინა მშობლისათვის მშობლური მწუხარება. ამის ნაცვლად, სიმხნევედაკარგულნი იმალებოდნენ ზოგი სახლების სახურავებზე, ზოგი წყალსადენ მილებში, ბევრიც წმინდა ეკლესიების თაღებისკენ გაეშურა. მათი გოდება ემსგავსებოდა ცხვრის დიდი ფარის ბლავილს კრავებისადმი, ანდა დედის მწუხარე კვნესას თავისი ყრმის მიმართ. მათ უკან კი /იდგნენ/ დაუნდობელი მკვლელნი, რომელთა ხელები სისხლის ნაკადს აყენებდნენ, ფეხებით გვამებს ქელავდნენ, ხოლო თვალებით სეტყვასავით უთვალავ დაცემულთ უყურებდნენ. როდესაც შეწყდა წუხილისა და გოდების ხმები და აღარცერთი

არ დარჩა ცოცხალი, მაშინ ისინიც მიხვდნენ, რომ გამძლარიყვნენ მათი ხმლები. /შემდეგ/ იქ მოიყვანეს ორი იშხანი, ერთი მხარის მმართველი იყო სპარსეთიდან, მეორეკი-ქართველი, ქვეყნის ადგილობრივი მცხოვრები. შეპყრობილნი მეფის წინაშე დააყენეს. მან ბრძანა, მათთვის თვალები დაეთხარათ იმის სამაგიეროდ, რომ შეურაცხყოფის მიზნით მისი სახე სურათზე ბრმა დახატეს, /ბოლოს/ კი მძიმე ტანჯვით დაახრჩო ისინი. გააძრო ტყავი მათი სხეულის ნაწილებს, გაჭიმა, გაავსო თივით და გალავნის ზემოთ ჩამოკიდა.

ამის შემდეგ ხელი გაანვდინეს ნაძარცვ განძეულთა სკივრებისაკენ, რომლებიც მრავალრიცხოვან მძიმედ დატვირთულ ჯარს მიჰქონდა და ალაგებდა თავისი მბრძანებლის წინაშე გროვებად და ზვინებად. მის წინ იმდენად ხშირად მიჰქონდათ, რომ დამქანცველი გახდა უთვალავი ოქროსა და ვერცხლის ტალანტების ყურება. ხოლო ვის შეუძლია ზედმიწევნით აღწეროს მარგალიტებით მოოჭვილი საეკლესიო ჭურჭელი. [ავრეთვე, რქის სასმისი და ხისგან დამზადებული მწყრის ფორმის სასმისი, -ეს არის ყანწი და კულა, რომელიც ახლაც იხმარება. -ჯ.]

შემდეგ ბულა ამირამ ცეცხლს მისცა ყველა მისი ნაგებობა და ააოხრა. იგივე ჩაიდინა დაუნდობელმა ლანგთემურმა. მის შემდეგ ასევე მოიქცნენ ფეხმარდი ოსმანები. შაჰ-აბასმა ქალაქის მცხოვრებნი სპარსეთში გაასახლა. ნადირ-შაჰმა უფრო დაამძიმა გადასახადი, მოისურვა ხორასანში წაეყვანა 300 ტყვედ-ქმნილი სომეხი პირად მცველებად, მაგრამ აბრაჰამ კრეტელი კათალიკოსის, მელიქ ქალანთარ აღას ძის, მელიქ აშხარან ბეიბუთოვის თხოვნით გადათქვა სურვილი, სანაცვლოდ მოითხოვა მათგან ფულადი გადასახადი, იმავდროულად 40 000 ტომარა ხორბალი და 4 000 თუმანი დრამა. ასევე სასტიკი იყო ქალაქის დარბევა ბოლოს, ალა-მაჰმად-ხანის დროს. სულ განადგურდა, დაიწვა და აოხრდა იქაურობა. აღსრულდა იერემია წინასწარმეტყველის გოდება. თუ როგორ უსასოო მდგომარეობაში რჩებოდა ქალაქი, ამას ნათლად მოწმობენ ქართველ მეფეთა: ერეკლეს, გიორგისა და მათი ოჯახების ეპისტოლენი სომეხთა კათალიკოს იოსებ არღუთიანცთან, რომელთაც ჩემთან მოიპოვეს ისტორიული მნიშვნელობა. შემდეგ, გიორგის ძის, ერეკლეს მეფობის დროს, 1797 წელს, მფარველობის მიზნით ქალაქში შემოვიდა რუსეთის იმპერიის ჯარი და 1801 წელს სულ შეიერთა. ამის წყალობით გათავისუფლდა სხვადასხვა მტრის მიერ მოსალოდნელი შევიწროებისგან. დამყარდა მშვიდობა.

არც ისე ცოტა ხნის შემდეგ ქალაქმა შეიცვალა სახე და აშენდა უშნო ევროპული სტილის სახლები, ხოლო მიხვეულ-მოხვეულმა გზებმა ქალაქის გალავანი დაარღვიეს. ამიერიდან, ყველა მხრიდან დაიძრა მოსახლეობა. გალავნით შემოსაზღვრული ძველი ქალაქი საკმაოდ გაფართოვდა-გაშენდა გარემომცველ ველებზე: გარეთუბანში, კუკიაზე, ხარფუხში და სხვაგან, იქ, სადაც ადრე ტყის ცხოველნი ბინადრობდნენ და იყო სანაგვე. პირველად აშენდა გარეთუბანში დედოფლის სასახლე, გარშემორტყმული ყვავილნარითა და ხეივნით, შემდეგ დიდგვაროვანთა კომფორტული სახლები და გზატკეცილები. უწყვეტად გრძელდებოდა სამსართულიანი და ოთხსართულიანი სახლების მშენებლობა. ქართველთა მეფე ერეკლემ ავლაბარში დაასახლა ერთ დროს თბილისიდან განდევნილნი, რომლებიც განძიდან და ერევნიდან ჩამოაყვანი-ნა. მათ შამქორელებსა და ერევნელებს უწოდებდნენ. მათზე ბატონობდა

ერევნის კნიაზი ციციანოვი. ავლაბრელებმაც თანდათან დაიწყეს სახლების სახის შეცვლა ევროპული სტილის შესაბამისად.

ერეკლე მეფის სასახლე მდებარეობდა მდინარე მტკვრის ნაპირას, ქალაქის ჩრდილო-აღმოსავლეთით. ამჟამად დარბეულია და უჩინარი. მის ადგილზე აშენდა არაჩვეულებრივი შენობა ქალაქის მთავარმართებლისა, რომელშიც ახლა რუსთა მიტროპოლიტი სახლობს.

მოსახლენი იყვნენ ადგილობრივი რუსები, სომხები, ქართველები, ბერძნები, გერმანელები, თურქები და გაქცეული ფრანგები, რომელთაგან ყველაზე მეტი სომხები იყვნენ: 5 000-ზე მეტი ტყვედქმნილი. მათ ხელში ყოფილა ძირითადი ნაწილი ვაჭრობისა და ხელოსნობისა.

ქარვასლა იყო 13, რომელთაგან 10 სომხებს ეკუთვნოდათ და მათგან ცნობილი იყო თამაშშიანცებისა და არწრუნების, სავაჭრო დახლი – 4 000-ზე მეტი, ისინიც მეტწილად სომხებისა. ეს დახლები ეკვროდა არწრუნების ქარვასლას და გზატკეცილს, ეწოდებოდა ბაზაზხანა. აქ ერთად ისხდნენ სომხები და ვაჭრობდნენ.

ბერძენთა და რუსთა ეკლესია 15 იყო, სომხური – 24, სომხური კათოლიკური – 1. პირველ სომხურ დედაეკლესიას ეწოდებოდა ფაში ვანქი. ვინმე ფაშამ, ტომით სომეხმა, მოინანია თავისი თავგადასავალი, სალიმიდან, წმინდა იაკობის სავანიდან ჩამოატანინა მიწა და დააყრევინა იმ ადგილას, სადაც აშენდა წმინდა იაკობის სახელობის გუმბათოვანი პატარა ეკლესია, რომლის გვერდით აშენდა შესანიშნავი წმინდა ღვთისმშობლის სახელობის აგურის ეკლესია 6 ბოძზე. მას აქვს 3 სენაკი ნათელი ზრახვისთვის, სამიც – საოცარი კათოლიკე. წინამძღოლის ხელდასხმა აქ ოდითგანვე ერმიანინიდან ხდებოდა. თბილისის სომხური სამწყსო თანდათან იზრდებოდა და შემდგომში ცალკე წინამძღოლი ჰყავდა. წინამძღოლობა წილად ხვდებოდა ახპატის მონასტრის რჩეულს. ხოლო აწ ერთად არიან ერმიანინის მთავრობით. ახპატი მისი ქვეშევრდომია თავისი უფლებებით.

ბარსელ კათალიკოსმა და გრიგოლმა ფაში ვანქის საბატონო კრებული, რომელშიც შედიოდა ასევე საბატონოდ წოდებული კუმისი, ვაშლოვანი, ტაბახმელა, დულამი, ამჟამად დელუმი, ვარდისუბანი, კიკეთი, ტაგნაგიული; ლისი და თელეთი უბოძეს ეპარქიას და ნაწილი სანაინის მონასტერს. არქიეპისკოპოსობა დააკისრეს ბარსელს, ბაბექის ძეს, არლუთეანცს.

მაგრამ ამჟამად ეს ნაწილიცა და საკუთრივ ეპარქიებიც გადაეცა სომეხთა და ქართველთა მეფეებს და განმტკიცდა (დადასტურდა) კათალიკოსთა კონდაკებით კარბელი იოანე კათალიკოსის დროს. გაყოფა განხორციელდა 1836 წელს. ერთი ნახევარი შეუერთეს ერევნის ეპარქიას, მეორე – საქართველოს. ამის მერე სანაინის მონასტერიც თავისი უფლებებით ახპატის წეს-განგების მიმდევარი გახდა და ალბათ, მოკლე დროში ორივე მონასტერი ჩამოწერეს ანის აოხრების წლებში.

ნერსეს კათალიკოსმა თავისი წინამძღვრობის ბოლო წლებში ააგებინა დიდებული სასწავლებელი იმავე ქალაქში და ვრცელი მრავალსენაკიანი სასტუმრო (ან საგანძე)მის მოპირდაპირედ, აგრეთვე ამ მონასტრების გალავანში ააგებინა ლამაზი სამსართულიანი საწინამძღვრო შენობა კირქვისა და ალიზისაგან და სხვა საჭიროებისთვის.

1789 წელს უფალ ლუკასის მამამთავრობისას და ქართველთა მეფე ერეკლე II-ის მეფობისას, ლაზარმა, წმინდა ერმიანინის მღვდელ-მოძღვარმა, განაახლა ეკლესია შიგნით და გარედან და თავისი ძმის, ბატონ ალალოს შეწევნით შეამკო ხელოვნების ნიმუშებით. აგრეთვე [განაახლა] სამოციქულო ტაძრის თავი (გუმბათი) ბატონ ჰოვსეფ პაპის ძე შარიკეანცისა და მისი დედის ხანუმის, ძმის – მიკირტუმისა და მისი ცოლის, თამარის მონაგებით.

ფაში ვანქის წარწერა ჩრდილოეთის კარის ფასადზე

წელსა ჩვენი მაცხოვრებელი უფლისა, 1789 წელს, თებერვლის თვესა, უფალ ლუკას კათალიკოსის წინამძღვრობის ჟამს, მეფობისას ქართველი ერეკლე მეორისა.

ხოლო ვისგანაც დამოკიდებული იყო, ვისი წყალობითაც გაძლიერდა, პირველობისაკენ სწრაფვამ დააწყებინა მშენებლობა. ჩვენი გულის წადილი აღსრულდა, ყველა შენობა დასრულდა, შემდეგ შიდა და გარეგანი მორთულობებით მოკაზმეს.

მოსახსენებლად ჩვენი გვარისა, უფალ კაზარიანის მოდგმისა, მამისა ჩვენისა დავითისა, ზემოთხსენებული შაქროსი.

ეკლესია ესე დანგრეული იყო, რომლის შუა (ცენტრალური) თალი ჩამოქცეულიყო, მთელი შენობა დაზიანებულიყო, ფრიად დაუშნოებულიყო.

აგრეთვე ჩემი ღვიძლი ძმისა, რომელსა ჰქვია ალალო, საქმით ჩემი თანამოაზრისა, ნებაყოფლობით მოსურნისა.

და ბოლოს, ჩემი, უღირსი უფალ ლაზარ მღვდლისა, მსახურისა დიდი ტახტრევანისა, ერმიანინის წმინდა ტახტისა.

სამხრეთის კარის ფასადზე

1237 წელს, ქრისტეს დაბადებიდან 1768 წელს, ლუკას კათალიკოსის მამამთავრობისას და ქართველთა მეფე ერეკლე ბაგრატიონის მეფობის დროს, ამ მონასტრის, ქალაქის წმინდა ღვთისმშობლის ადრინდელი ეკლესია ამავე ეკლესიის მსახურმა და მღვდელმთავარმა, ლაზარმა და ჩემმა ძმამ ალალონმა კვლავ განვაახლეთ სრულად შიგნით და გარეთ სახსენებლად სულთა ჩვენთა და მშობელთა ჩვენთა დავითისა და ლალითრანისა. ვინცა იხილოთ, ღმერთს წყალობა უთხარით.

ჩრდილოეთ კარის აღმოსავლეთ მხარეს

ნებითა მაცხოვრისა, უფლისა იესოსი, და შეწევნითა ღმერთისმშობლისა, განახლდა სახურავი ტაძრისა, მოციქულთა მარჯვენა დასისა.

ესე არს მოსახსენებელი დაუცხრომელი კეთილმსახურისა.

ამენდა მონაგებითა პაპის ძისა, იოსებ შარიკეანცისა.

და დედისა მისისა ხანუმისა, აგრეთვე ძმისა მიკირტუმისა,

მოკრძალებული მისი ცოლისა თამარისა და საერთოდ მათი თესლტომისა. რამდენ შესანიშნავ გაიღებთ, იყოს მათ წილადაც.

1100 წელზე 99-ით მეტი. [ე.ი. 1199 წელი, ანუ 1750-ნ.გ.]

გამოყენებული ლიტერატურა

მოვსეს კალანკატუაცი, (1985). ალბანთა ქვეყნის ისტორია. ქველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლიანა დავლიანიძე-ტატიშვილმა

Բրիտონსայ Հայաստան. 2002

Ջալալյանց, Ս. (1858). Շանսապարհորդութիւն ի Մեծն Հայաստան, Տիփլիս: Ներսէսիանի Տպարան

Sargis Jalalians (1810-1879), a prominent figure of 19th century Armenia, hailed from the esteemed Jalalians lineage. He commenced his religious vocation at Gandzasari Monastery and later presided over Sanaini Monastery for an extended period. In 1855, S. Jalalians attained episcopal consecration. During the tenure of Nerses V Ashtarakeli as head of the Armenian Diocese of Qartli and Imereti, Sargis served as the Consistory's chairman.

Following Nerses' passing, Sargis took the helm of the Armenian community in Qartli and Imereti from 1857 to 1863. Known for his unwavering convictions, he adamantly opposed progressive ideas, clashing with Nersesian School's rector, P. Shanshian, and his associates. In 1863, Catholicos Matheos I of Constantinople relieved S. Jalalians of his duties, compelling him to return to Sanaini Monastery, where he remained until 1865.

From 1865 to 1867, he presided over the Karabakh Diocese. During his tenure, he undertook substantial renovations at Bagdasar Hasan-Jalalians' ancestral residence in ShuSha, establishing a school and a printing press. Notably, he oversaw the construction of a two-story edifice for the theological school honoring St. Ripsime.

Subsequently relocating to Tbilisi, Jalalians sought release from his leadership responsibilities, citing his waning strength.

S. Jalalians, evidently a erudite cleric, embarked on an expedition to Greater Armenia, amassing a wealth of epigraphic and oral records, continuing the legacy of his forebears. The fruits of his labor culminated in the publication of "Journey to Great Armenia" in two parts, printed at the Nersesian Theological Seminary's press in Tbilisi—1842 for the first part and 1858 for the second, both during the tenure of Armenia's Catholicos, Matheos (1858-1865).

In the introduction to the latter part, Jalalians articulated his objective: to encompass inscriptions and narratives gleaned from the expanse of Greater Armenia, colloquially known as the "land of Ararat Valley." Noteworthy is the absence of Shida Kartli and Kakheti in Sargis' account, with emphasis instead on Kvemo Kartli and Tbilisi, the Georgian capital. Admittedly, some epigraphic data may harbor inaccuracies, yet they serve as intriguing subjects of inquiry, both as primary sources and from a linguistic-structural perspective.

Here, we present an excerpt from his travelogue concerning Tbilisi.